

УДК 316.74:001

**Л. Г. Проценко**

ст. викладач кафедри соціології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ауд. 350а, пл. Свободи, 6, Харків, 64022

Тел.: +38 (057) 707-53-89, e-mail: liudmyla.protsenko@gmail.com

## НАУКОВА ШКОЛА У «ПОЛЬОВІЙ ЛОГІЦІ» П. БУРДЬЄ

У статті запропоновано один зі шляхів соціологічної концептуалізації феномену наукової школи, яким автор вважає конструктивістський структуралізм П. Бурдьє. Особлива увага приділяється концепту практик та теорії поля П. Бурдьє як найбільш перспективних для аналізу наукових шкіл. З перспективи цього підходу наукова школа розглядається автомобром, з одного боку, як агент (колективний) у полі науки, що займає у ньому певну позицію і включений у відповідні силові відносини та спрямований на реалізацію власних специфічних стратегій, з іншого ж — як субполе, тобто система структур та відносин, що, у свою чергу, дає змогу досліджувати зовнішні і внутрішні впливи на формування та розвиток наукових шкіл.

**Ключові слова:** наукова школа, практики, конструктивістський структуралізм П. Бурдьє, науковий капітал, поле науки.

Наукові школи<sup>1</sup> у вітчизняній традиції вважаються однією з найефективніших форм організації наукової діяльності, що відображені як у наукових працях (див., наприклад: [1; 2]), так і в офіційному та науковому дискурсах, де наукові школи наділяються найвищим авторитетом. Сьогодні, на нашу думку, у контексті змін, які відбуваються в науковій сфері, зумовлених у тому числі глобалізацією і інформатизацією, що викликають появу нових форм кооперації вчених, місце наукові школи як феномену у полі науки потребує переосмислення. Однією з «рамок», у межах якої можливе вирішення цього питання, на нашу думку, є конструктивістський структуралізм П. Бурдьє.

Варто зазначити, що феномену «наукова школа» приділялась значна увага у межах наукознавства (див., наприклад: [3–5]) та історії конкретних наук (див., наприклад: [6; 7]), проте власне соціологічної концептуалізації даний феномен досі не здобув. Даній статті є продовженням наших робіт [8; 9], присвячених розробці соціологічної концепції наукової школи, що, на нашу думку, дозволить проаналізувати місце наукових шкіл у сучасній структурі науки.

Метою даної статті є окреслення перспектив концептуалізації феномену наукової школи у межах конструктивістського структуралізму П. Бурдьє.

<sup>1</sup> Тут і далі поняття «наукова школа» вживается у вузькому смислі: як інтелектуальна позиція (локальна парадигма), якої дотримується одна група вчених на відміну від інших, та єдність навчання та процесу дослідження у межах цієї спільноти.

На нашу думку, потенціал застосування теорії П. Бурдье для аналізу наукових шкіл полягає у можливості використання концепту «практики» та поміщенні наукової школи у «польову» логіку, що дозволяє розглядати наукову школу, з одного боку, як агента (колективного) у полі науки, що займає у ньому певну позицію і включений у відповідні силові відносини та спрямований на реалізацію власних специфічних стратегій, з іншого — як субполе, тобто систему структур та відносин, що, у свою чергу, дає змогу досліджувати зовнішні і внутрішні впливи на формування та розвиток наукових шкіл.

Практики є одним із структурних елементів парадигми наукової школи, яка конституює останню [10], тож цілком доречним виглядає звернення до практичної парадигми, зокрема до теорії П. Бурдье. Зазначимо, що у даній статті ми ставимо задачу не тільки окреслити можливості застосування теорії П. Бурдье до аналізу наукових шкіл, але й включити концепт практик у систему вже окреслених нами у попередніх роботах вихідних теоретичних положень запропонованої соціологічної концепції феномену «наукова школа»: концепції неявного знання М. Полані, теорії парадигм Т. Куна та теорії соціальних систем Н. Лумана.

Одним з вихідних концептів теорії П. Бурдье є практики. Саме практики, за П. Бурдье, є об'єктами подвійного конструювання з боку агентів і соціальних структур, тому через практики відбуваються відтворення та зміни соціального простору. Соціальний простір — це простір взаємодії агентів і простір практик, який складається з полей, що регулюються правилами, відповідними кожному полю, наприклад, поля політики, економіки, освіти, релігії тощо.

За П. Бурдье, практики є стійкими та повторюваними діями соціальних агентів, у яких розгортається габітус — «система стійких диспозицій, структурована структура, що схильна функціонувати як структуруюча структура, тобто як принципи, що породжують практики та уявлення, які можуть бути об'єктивно адаптованими до їхньої цілі, однак не передбачають усвідомлену спрямованість на неї і обов'язкове оволодіння необхідними операціями для її досягнення» [11, с. 102].

Габітус, у свою чергу, є продуктом історії, тобто тих умов (соціальних, економічних тощо), в яких він сформувався: «Габітус як набута система схем, що породжують, робить можливим продукування будь-яких думок, сприйняття і дій, що вписані в межі, властиві особливим умовам вироблення даного габітусу і лише ім. Структура, продуктом якої є габітус, скеровує практику, але не механістично-детерміністським шляхом, а через примушування і обмеження, що наперед визначені його (габітусу. — Л. П.) знахodженням» [11, с. 106]. Таким чином, габітус продукує практики у відповідності наперед даним соціальним структурам — соціальним відносинам, що, за концепцією П. Бурдье, об'єктивовані у розподілі різноманітних видів капіталу. Габітус «забезпечує активну присутність минулого досвіду, який, існуючи у кожному організмі у формі схем сприйняття, мислення та дії, з більшою вірогідністю, ніж всі формальні правила і всі норми, що явно сформульовані, дає гарантію тотожності і постійності практик у часі»

[11, с. 106], що у свою чергу є засадою наступництва та упорядкованості соціального простору.

Через те, що агенти не можуть здійснювати практики поза і незалежно від наперед заданих їм соціальних структур, що є необхідними умовами і передумовами будь-яких практик, агенти можуть діяти лише виключно «всередині» вже наявних соціальних відносин і тим самим завжди лише репродуктувати або трансформувати їх. Таким чином, користуючись мовою системної теорії, практики — завжди рекурсивн<sup>1</sup> й фактично є, говорячи словами Н. Лумана, аутопоетичними елементами соціальних систем<sup>2</sup>.

Намагаючись відтворити закономірності, відповідні умовам, у яких було сформовано габітус, практики співвідносяться з вимогами, що містяться як об'єктивна можливість у ситуації, яка, у свою чергу, визначається практичними схемами — когнітивними і мотивуючими структурами, що є складовими габітусу, і, додамо, релевантні парадигмі, у якій габітус був сформований (якщо вести мову про професійний «науковий» габітус). Саме ці структури зумовлюють значущість зовнішніх «подразників» серед іхньої безмежної кількості для агента, варіативність можливих реакцій агента і вибір певної з них, в результаті чого практики можуть бути змінені. П. Бурдье зазначає: «Практики засновані не на усвідомлених і постійно діючих правилах, а на практичних схемах, непрозорих для себе самих, схильних до змін в залежності від логіки ситуації, від майже завжди часткової точки зору, що нав'язується нею» [11, с. 29], що відповідає концепції неявного знання<sup>3</sup> М. Полані: схеми сприйняття, оцінки і дії фактично є неявним знанням, набуття якого можливе лише на практиці.

Усталеність практик, їхня релевантність парадигмі та відтворюваність парадигми з точки зору концепції П. Бурдье пояснюється тим, що «будучи продуктом певного класу об'єктивних закономірностей, габітус намагається породжувати «розумні» способи поведінки, що йдуть від «здорового глузду», які допустимі в рамках цих і лише цих закономірностей, які до того ж мають всі можливості бути позитивно санкціонованими в силу своєї об'єктивної пристосованості до логіки, характерної для даного конкретного поля, об'єктивне майбутнє якого вони передбачають. У той же час габітус намагається виключити «сугубо добровільно» будь-які «божевілля» («це не для нас»), тобто поведінку, що приречена на негативну оцінку в силу несумісності з об'єктивними умовами» [11, с. 108], і далі: «У тій, і лише в тій мірі, в якій габітуси є інкорпорацією однієї й тієї ж історії (або, точніше кажучи, однієї й тієї ж історії, об'єктивованій в габітусах і

<sup>1</sup> Рекурсивність — звернення до результатів попередніх операцій як до основи наступних.

<sup>2</sup> Зазначимо, що недивлячись на те, що Н. Луман у своїй теорії аутопоетичних соціальних систем веде мову про системи комунікації, він також визначає і місце соціальних дій у системі: «На питання, з чого складаються соціальні системи, ми дємо подвійну відповідь: з комунікацій та іхнього віднесення у якості дій. Жоден з цих моментів не був би здатним до еволюції без іншого... Комуникація є елементарною єдиністю самоконституції, дія є елементарною єдиністю самоспостереження і самоопису соціальних систем» [12, с. 239].

<sup>3</sup> Неявне знання являє собою практики, прийоми дослідження, еталони оцінки гіпотез, правила поведінки, традиції, ціннісні орієнтації тощо. Неявне знання слабко формалізується, через що передається лише неформальними засобами і у безпосередньому kontaktі (див.: [13]).

структурах), практики, які вони породжують, стають взаємозрозумілими і безпосередньо налаштованими на структури, а також об'єктивним чином відрегульованими і наділеними об'єктивним смыслом, одночасно одиничним і систематичним, трансцендентним до суб'єктивних намірів і до свідомих — індивідуальних чи колективних — планів» [11, с. 112].

Фактично використання понять габітусу і практик дає пояснення тому, як на мікрорівні вирішується проблема подвійної контингентності<sup>1</sup>: «Габітус — не що інше, як іманентний закон, *lex insita*, вписаний в тіла схожою історією, яка суть умова те тільки узгодженості практик, але й практик узгодження» [11, с. 109]. Що стосується наукових шкіл, то ця властивість практик як об'єкту подвійного конструювання містить у собі потенціал до трансформацій наукової школи від створення або змін власне практик наукової школи до змін у її дослідницькій програмі, категоріальному апараті тощо.

Концепція П. Бурдье забезпечує нас аналітичними інструментами для пояснення процесу збереження і наслідування наукової традиції у науковій школі: «Комунікація свідомостей» має на увазі спільність «неусвідомленого» (тобто мовної і культурної компетенції). Об'єктивна гомогенізація габітусів групи чи класу, що виходить з гомогенізації умов існування (умов наукової соціалізації). — *L. P.*), дозволяє об'єктивно узгаджувати практики без стратегічного розрахунку і свідомого співвіднесення з нормами і робити їх взаємно пристосованими при відсутності будь-якого безпосереднього наміру і, *a fortiori*, будь-якої експліцитної домовленості...» [11, с. 114]. У цьому відношенні можна зазначити, що якщо концепція Н. Лумана дає відповідь на питання «що наслідується?» (нагадаємо, у Лумана відповідь — специфічний медіум, код-розвізнення, який у випадку наукової школи являє собою парадигму див.: [9]), то теорія П. Бурдье, яка в цілому не суперечить у питанні про предмет наслідування у науковій школі (проте, безперечно розглядаючи останній у межах власної методології), дає відповідь на питання «як відбувається процес наслідування?» не з формальної точки зору, а з позиції реалізації стратегій агентів у реальній взаємодії останніх, що ми розглянемо далі, аналізуючи наукову школу в категоріях поля.

На відміну від структурних функціоналістів, зокрема Р. Мертона, для яких характерне розуміння науки як професійної спільноти, що наділена справедливими та легітимними інститутами регуляції — науковими нормами, — і де, принаймні, відсутня боротьба стосовно «ставок» боротьби (такою ставкою вважається визнання), для П. Бурдье наука є одним з соціальних полів<sup>2</sup>, для якого характерною є боротьба за монополію на на-

<sup>1</sup> Проблема подвійної контингентності у концепції Н. Лумана фактично є проблемою «невірогідності комунікацій», оскільки невірогідним є те, що саме певна інформація буде обрана для повідомлення, що саме певний спосіб повідомлення з усіх можливих буде обраний, як і рівно невірогідним є те, що саме певну інформацію буде вирізено з повідомлення. Проблема подвійної контингентності вирішується через редукцію можливих виборів завдяки використанню відповідних медіумів (див. [14]).

<sup>2</sup> За теорією П. Бурдье соціальний простір складається з безмежної кількості вимірів, проте декотрі з них, зокрема наука, є історично сформованими ігровими полями зі своїми специфічними інститутами й особливими функціональними законами в кожному з них [15].

укову легітимність [16]. Наукова легітимність, наукова компетентність, науковий авторитет визначаються П. Бурдье як «технічна можливість і — одночасно — як соціальна влада, і, якщо завгодно, монополія на наукову компетенцію, яка розуміється як соціально закріплена за певним індивідом здатність легітимно (тобто у повній мірі і авторитетно) говорити і діяти від імені науки» [17]. Поле науки є «полем співвідношення сил і полем боротьби за збереження чи зміну цього співвідношення» [17], відношення ж сил, за концепцією П. Бурдье, проявляються у розподілі відповідного капіталу — ресурсу, що слугує одночасно «козиром» і ставкою у боротьбі в соціальному просторі.

У полі науки функціонує специфічний вид капіталу — науковий, що являє собою «особливий вид символічного капіталу (про який відомо, що він завжди заснований на актах впізнання та визнання), що полягає у визнанні (чи довірі), яке дарується групою колег-конкурентів всередині наукового поля» [17]. Оскільки традиційно про наукові школи говорять у ретроглядній перспективі, коли досягнення певної школи стали визнаними і перевіреними часом, тобто перетворилися на символічний капітал, причому у його найбільш престижній з точки зору (автономності) поля формі, «чистий» науковий капітал, закріплення назви «наукова школа» за певним науковим колективом автоматично значно «підвищує» позицію відповідного колективу у полі (власне назва «наукова школа» вже є науковим капіталом), що надає простір для спекуляцій цією назвою-визнанням для відповідних стратегій агентів наукового поля зі зміни або легітимації власної позиції у полі, оскільки структура розподілу капіталу визначає структуру поля: «саме структура об'єктивних відношень між агентами визначає те, що вони можуть чи не можуть робити. Або, точніше, позиція, яку займають агенти в цій структурі, визначає або скеровує, хоча б і через заперечення, їхній вибір» [17]. Таким чином, і практики і стратегії, що реалізуються агентами в полі, залежать від їхньої позиції в структурі розподілу капіталу, зокрема, за концепцією П. Бурдье, чим більш сприятливу позицію займають індивіди у структурі поля, тим більше їм притаманні стратегії (проте обмежені власними диспозиціями), спрямовані на збереження одночасно і структури і своєї позиції в ній.

Науковий капітал існує у двох видах — «чистий» науковий капітал, який набувається як визнання за наукові досягнення (показником, наприклад, є публікації, особливо у найбільш престижних наукових виданнях, які, володіючи власним інституціоналізованим символічним капіталом, здатні наділяти авторів і їхні дослідження науковим авторитетом), і адміністративний (інституціональний) капітал, який набувається у результаті політичних стратегій і проявляється у контролі над соціальними ресурсами поля (посадами, званнями, фінансуванням, публікаціями тощо). Двом видам наукового капіталу відповідають два види влади у науковому полі: світська, або політична, та «індивідуальний престиж», або наукова компетентність. Це роздвоєння наукового капіталу і влади в науці походить від того, що автономність поля завжди небезумовна і є при цьому умовою співіснування двох типів ієрархій в науці, що складає одне з основних

напружену у полі [17]. Обидва види наукового капіталу у різних пропорціях притаманні агентам наукового поля. Оскільки наукова школа є неформальним видом організації наукової діяльності, визначальною характеристикою якої є самоорганізація, відносини всередині наукової школи визначаються другим видом влади — науковою компетентністю, що, на нашу думку, зумовлює більшу автономність школи на відміну від інших форм організації наукової праці, що має прояв, наприклад, у специфічній атмосфері наукового пошуку, з одного боку, високої дослідницької мотивації, з іншого — у дружній атмосфері взаємодопомоги і взаємопідтримки, про що пишуть майже всі дослідники наукових шкіл (див., наприклад: [18; 19]), оскільки єдині значущі конфлікти для автономного поля — це «чисті» наукові (позиція у школі, за яку йде боротьба, залежить лише від «чистого» наукового капіталу), що вирішуються легітимними для поля науки засобами — науковою дискусією. Визначальна роль наукової компетентності у шкільній ієрархії, висока автономність поля «наукова школа» зумовлює, на нашу думку, і більший науковий авторитет школи у порівнянні з іншими формами організації науки. Найбільшим об'ємом наукової компетентності у школі володіє лідер школи.

З іншого боку, будучи агентом у полі науки, наукова школа включена у боротьбу за наукову легітимність (перш за все власної парадигми у межах дисципліни і своєї дисципліни у полі науки в цілому) з іншими агентами цього поля. Здобуття наукової легітимності пов'язане значною мірою з інституціоналізованими формами визнання: науковими званнями, публікаціями у провідних виданнях, участю у конференціях, причому значення має як престиж власне конференцій, так і місце у програмі конференцій (наприклад, виступ на пленарному засіданні, модерування секції чи круглого столу, доповідь на секції), участь у конкурсах (у тому числі у якості журі), здобуттям наукових премій тощо<sup>1</sup>. У цьому контексті боротьбою за наукову легітимність і авторитет, на нашу думку, обумовлені і стратегії інституціоналізації школи, що у полі дисципліни реалізуються через створення кафедр, факультетів, наукових журналів, конференцій, експертних комісій тощо, а у полі науки — через заснування нової дисципліни. З огляду на вищезазначене ми можемо висунути припущення, що в інституціоналізованій науковій школі принаймні на початку інституціоналізації обидва типи ієрархії очолюються лідером школи.

Адміністративний та «чистий» види наукового капіталу розрізняються не лише способами накопичення, а й способами трансляції. «Чистий» науковий капітал значно складніше транслювати через його слабку об'єктивованість, невизначеність, неясність. Як зазначає П. Бурдье, «чистий» науковий капітал «...завжди містить дещо харизматичне (у буденно-

<sup>1</sup> Науковий капітал наукової школи є, з одного боку, акумульованим сукупним індивідуальним капіталом дослідників школи, з іншого ж боку, частину індивідуального наукового капіталу дослідників складає конвертований капітал школи, через що, зокрема, індивідуальний капітал дослідників, які входять до наукової школи, завжди підвищується на величину наукового капіталу школи. Проте варто зазначити, що, як і будь-який символічний капітал, науковий капітал є результатом конвенцій, через що завжди відносний.

му сприйнятті він пов'язаний з особистістю, з її індивідуальним «даром» і не може бути предметом «наказу про призначення на посаду» [17]. Що-правда, за П. Бурдье, дослідник здатний передати найбільш формалізовану частину своєї компетентності, але у ході тривалої співпраці або навчання, тобто на практиці. Науковий інституціоналізований капітал як вид бюрократичного капіталу має і відповідні правила трансляції, не дивлячись на те, що «у декотрих випадках він повинен приймати вигляд «відбору» за прикладом «чистого» наукового капіталу, особливо на основі конкурсів, які насправді можуть бути дуже схожими з конкурсами бюрократично-го прийому на роботу, де визначення посадового місця декотрим чином підігнане під претендента» [17]. З огляду на вищезазначене, оскільки визначальним у науковій школі є «чистий» науковий капітал, то передача «неявного» знання, що вимагає безпосередньої комунікації у процесі передачі наукової традиції наступним поколінням дослідників як формуюча характеристика наукової школи отримує нову інтерпретацію і операціона-лізацію з боку концепції П. Бурдье.

Окрім символічного, науковий капітал є ще специфічним видом культурного капіталу, який, у свою чергу, виступає у трьох станах: інкорпорованому — «у формі тривалих диспозицій розуму й тіла» (знання, вміння, методологічні і теоретичні переваги, «неявне знання» тощо), об'єктивованому (обладнання, інструменти, література тощо) та інституціоналізованому (посади, наукові звання) [20]. Причому особливістю об'єктивованого капіталу є те, що для його використання необхідно є наявність інкорпорованого культурного наукового капіталу — обладнання і література безкорисні для того, хто не вміє ними користуватися або не володіє категоріальним апаратом для того, щоб розуміти написане.

Зазначимо, що хоча здобуття і накопичення наукового капіталу є визначальним у науковому полі, проте на позицію агента у полі впливають всі види капіталу, якими володіє агент: економічний, соціальний, символічний і культурний, з одного боку, оскільки капіталам властива здатність до конверсії, з іншого — оскільки соціальні поля завжди умовно автономні.

Описуючи процеси автономізації поля науки, П. Бурдье синтезує два традиційні погляди на одну з основних проблем соціології науки — проблему соціальної детермінованості діяльності вченого (перший погляд характеризує науку як «чисту» діяльність, що розвивається за власною іманентною логікою<sup>1</sup>, другий — кардинально протилежний — наголошує на тому, що наукові факти є результатом соціального конструювання<sup>2</sup>). У цьому контексті П. Бурдье зазначає, що «необхідно відмовитись від алтернативи «чистої науки», повністю вільної від будь-якої соціальної необхідності і «науки-служниці», повністю підпорядкованої політико-економічним інтересам» [17]. Саме категорія «поле», за П. Бурдье, дозволяє вирішити парадокс, з одного боку, вписаності діяльності вченого у конкретний соціо-культурний контекст зі всіма відповідними характеристиками і впливами,

<sup>1</sup> В соціології цей погляд притаманний нормативістській соціології науки Р. Мертона.

<sup>2</sup> Цей погляд репрезентує так звана «сильна програма» в соціології науки, представлена іменами К. Кнорр-Цетіни, Д. Блура, Б. Барнса та ін.

з іншого — виробництво у процесі цієї діяльності позачасового і позапросторового продукту — наукових істин.

За П. Бурдье поле як автономна частина соціального простору конститується специфічною силою, яка забезпечує цілісність поля. Під силою у даному контексті розуміється властивість соціальної структури, що проявляється як відносини розподілу відповідного полю капіталу, через що у полі діють власні специфічні закономірності. Але оскільки поля є «мікро-космами» у «макрокосмі» соціального простору, вони не позбавлені обмежень макроструктури: «Світу науки, так само як і економічному світу, відомі відносини сили, явища концентрації капіталу і влади, або навіть монополії, соціальні відношення домінування, що включають панування над засобами виробництва і відтворення, які діють у тій чи іншій області. І якщо він є саме таким, то зокрема тому, що ця антиекономічна економіка чисто наукового порядку залишається вкоріненою у звичайній економіці і в силу цього підводить себе під удар економічної (політичної) влади і чисто політичних стратегій, спрямованих на подолання чи збереження цієї влади» [17]. Проте зовнішні примушенння завжди опосередковані логікою поля, причому чим більш автономне поле, тим більше воно здатне до рефракції — здатності переводити зовнішні примушенння і вимоги у їхню специфічну, релевантну полю форму. Тобто у більш автономному науковому полі боротьба відбувається власне науковими засобами, науковими аргументами, у той час як у менш автономному науковому полі спрацьовують аргументи економічні, політичні тощо. Тоже можна припустити, що науковій школі як полю з доволі сильною автономією характерні часті зібрання, дискусії і обговорення наукових напрацювань, адже чим більша наукова автономія, тим більше «чистих» наукових практик реалізується у просторі, що дозволяють контролювати науковий «продукт», котрий у тому числі репрезентуватиме школу у більш широкому науковому полі, а також розподіляють «чистий» науковий капітал всередині школи.

Відносна автономість поля науки проявляється (окрім існування двох типів влади й ієрархій у науці), зокрема, у тому, що стратегії агентів завжди неоднозначні, двоїсті, одночасно зацікавлені і незацікавлені, оскільки походять від специфічного наукового інтересу — інтересу до незацікавленості: «Науковий інтерес... є форма інтересу, що визнається у будь-якій економіці символічного виробництва, цій антиекономічній економіці, де до певного ступеню саме незацікавленість приносить користь» [17]. Таким чином, вибір агентом наукових практик, зокрема науковою школою, області і предмету дослідження, методології і методів, видання для публікацій може розглядатись як стратегії реалізації не лише «чистих» наукових цілей, а й як стратегії символічної боротьби у науковому полі: «Епістемологічні конфлікти завжди одночасно є політичними конфліктами» [16]. Таким чином, стратегії агентів у науковому полі є залежними від стану розвитку дисципліни, а також від соціальних, культурних, політичних і економічних факторів (наукова діяльність завжди передбачає економічні витрати, наукові інституції й дослідження великою мірою фінансуються державою, також саме держава надає дозвіл на здійснення дослідницької і

освітньої діяльності, впливаючи тим самим і на стан дисципліни) тим більшою мірою, чим нижчий ступінь автономії поля, у тому числі дисципліни як субполя.

В цілому автономність поля науки передбачає спрямованість агентів поля на створення достовірних схем уявлень; розробку і використання складних методів верифікації і фальсифікації наукових результатів; відповідність результатів «реальності»; залежність визнання результатів не лише від виробників, а й від споживачів, які в автономному полі є іншими вченими, конкурентами і володіють високою компетентністю, що піддають результати критиці; раціональну дискусію і підкорення силі вирішального аргументу як спосіб подолання конфліктів [16; 17].

З позиції П. Бурдье, серед всіх дисциплін соціальні науки стикаються з більшими труднощами на шляху до автономії. Соціальні науки «займаються занадто важливим об'єктом (він цікавить всіх, починаючи з влади), занадто пекучим, щоб можна було залишити його у їхньому повному розпорядженні і залишити його їхнім власним законам. Він занадто важливий з точки зору соціального життя, соціального і символічного порядку, щоб соціальним наукам була надана така ж автономія і монополія на виробництво істини, як іншим наукам. Кожний вважає себе вправі братися за соціологію і вступати у боротьбу за легітимне бачення соціального світу, у яку включається і соціолог, але з дуже специфічним наміром. Цей намір: говорити істину або, гірше того, визначати умови, у котрих можна говорити істину, ми спокійно визнаємо за будь-яким іншим вченим, але щодо соціолога воно здається потворним» (цит. за: [21, с. 46]), а отже аналіз діяльності конкретних агентів наукового поля, зокрема наукових шкіл, повинен включати як аналіз власне наукових, так і аналіз зовнішніх чинників, що набувають більш питомої ваги, якщо об'єктом дослідження є соціальні науки.

Таким чином, розташовуючи наукову школу у «польову» логіку П. Бурдье, дослідник отримує аналітичні інструменти для розуміння як констеляції чинників формування та розвитку наукової школи, так і позиції наукової школи у структурі науки.

## Список використаної літератури

1. Научные школы: проблемы теории и практики / [Астахова В. И., Астахова Е. В., Гайков А. А. и др.]; под ред. В. И. Астаховой, Е. В. Астаховой. — Х. : Изд-во НУА, 2005. — 332 с.
2. Зербино Д. Д. Научная школа как феномен / Д. Д. Зербино. — К. : Наук. думка, 1994. — 134 с.
3. Ярошевский М. Г. Логика развития науки и научная школа / М. Г. Ярошевский // Школы в науке / под ред. С. Р. Микулинского, М. Г. Ярошевского, Г. Кребера и др. — М. : Наука, 1977. — С. 265–274.
4. Гасилов В. Б. Научная школа — феномен и исследовательская программа научоведения / В. Б. Гасилов // Школы в науке / под ред. С. Р. Микулинского и др. — М., 1977. — С. 119–153.
5. Грэзнева О. Ю. Научные школы (педагогический аспект) / Грэзнева О. Ю. — М. : Изд-во МГУ, 2003. — 69 с.

6. Петренко В. Ф. Школа А. Н. Леонтьева в семантическом пространстве психологической мысли // Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии: школа А. Н. Леонтьева / [под ред. А. Е. Войсунского, А. Н. Ждан, О. К. Тихомирова]. — М. : Наука, 1999. — 248 с.
7. Воронкова С. В. Школа Валерия Ивановича Бовыкина (К вопросу о традициях и новаторстве в развитии советской исторической науки) // Россия на рубеже XIX–XX веков : Материалы научных чтений памяти профессора В. И. Бовыкина (Москва, МГУ им. М. В. Ломоносова, 20 января 1999 г.). — М. : Изд-во МГУ, 1999. — 234 с.
8. Проценко Л. Г. Наукова школа як об'єкт дослідження: теоретико-методологічні засади / Л. Г. Проценко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : збірник наукових праць. — Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. — Випуск 16. — С. 190–195.
9. Проценко Л. Г. Наукова школа з перспективи системного підходу Н. Лумана / Проценко Л. Г. // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. — 2012. — № 18. — С. 130–134.
10. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. — М. : Прогресс, 1977. — 300 с.
11. Бурдье П. Практический смысл / Пьер Бурдье; [пер. с фр. Н. А. Шматко]. — СПб. : Алетейя, 2001. — 562 с.
12. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Никлас Луман ; [пер. с нем. И. Д. Газиев]. — СПб.: Наука, 2007. — 644 с.
13. Полани М. Личностное знание. На путях к посткритической философии. — БГК Им. И. А. Бодуэна Де Куртенэ, 1998. — 344 с.
14. Луман Н. Медиа-коммуникации / Никлас Луман ; [пер. с нем. А. Антоновский]. — М. : Логос, 2005. — 280 с.
15. Бурдье П. Социология социального пространства / Пьер Бурдье ; [пер. с фр., общ. ред. Н. А. Шматко]. — СПб. : Алетейя; М. : Ин-т эксперим.социологии: Алетейя, 2005. — 288 с. — (Gallicinium).
16. Бурдье П. Поле науки / П. Бурдье // Социальное пространство: поля и практики. — СПб. : Алетейя, 2005. — С. 473–517.
17. Бурдье П. Клиническая социология поля науки / П. Бурдье // Альманах Российской-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. — СПб. : Алетейя, 2001. — С. 49–95.
18. Научные школы: проблемы теории и практики / [Астахова В. И., Астахова Е. В., Гайков А. А. и др.]; под ред. В. И. Астаховой, Е. В. Астаховой. — Х. : Изд-во НУА, 2005. — 332 с.
19. Юревич А. В. Социальная психология науки / А. В. Юревич. — СПб. : Изд-во РХГИ, 2001. — 352 с.
20. Бурдье П. Формы капитала // Западная экономическая социология: хрестоматия современной классики / сост. и науч. ред. В. В. Радаев. — М. : РОССПЭН, 2004. — С. 519–536.
21. Маркова Ю. В. П. Бурдье Пьер. Наука о науке и рефлексивность. Курс в Коллеж де Франс в 2000–2001 годах : реферат / Ю. В. Маркова // Социологическое обозрение. — 2003. — Т. 3, № 1. — С. 38–49.

*Стаття надійшла до редакції 05.11.2013*

**Л. Г. Проценко**

ст. преподаватель кафедры социологии  
Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина  
ауд. 350а, пл. Свободы, 6, Харьков, 64022, Украина  
Тел.: +38 (057) 707-53-89, e-mail: liudmyla.protsenko@gmail.com

**НАУЧНАЯ ШКОЛА В «ПОЛЕВОЙ ЛОГИКЕ» П. БУРДЬЕ**

**Резюме**

В статье предложен один из путей социологической концептуализации феномена научной школы, которым автор считает конструктивистский структурализм П. Бурдье. Особое внимание уделяется концепту практик и теории поля П. Бурдье как наиболее перспективным для анализа научных школ. В перспективе этого подхода научная школа рассматривается автором, с одной стороны, как агент (коллективный) в поле науки, который занимает в нем определенную позицию и включен в соответствующие силовые отношения и направленный на реализацию собственных специфических стратегий, с другой же — как субполе, то есть систему структур и отношений, что, в свою очередь, дает возможность исследовать внешние и внутренние влияния на формирование и развитие научных школ.

**Ключевые слова:** научная школа, практики, конструктивистский структурализм П. Бурдье, научный капитал, поле науки.

**L. Protsenko**

Department of Sociology, V. N. Karazin Kharkiv National University  
Room 350a, Freedom Square, 6, Kharkiv, 64022  
Phone: +38 (057) 707-53-89. E-mail: liudmyla.protsenko@gmail.com

**SCIENCE SCHOOL IN THE BOURDIEU'S «FIELDS LOGIC»**

**Summary**

One of the way of sociological conceptualization of phenomenon of scientific school suggested in the article, theoretic approach of P. Bourdieu that author are pointed out. Special attention is given to the concept of practices and theory of social fields as the most prospective for the analysis of scientific schools. Within the framework of this approach the scientific school is considered as an agent in the field of science, which occupies a certain pozition and included into a specific power of relationships and aimed at implementing their specific policies, and as sub-field, which is a system of structures and relationships, which makes possible to explore the internal and external influence on the formation and development of scientific schools.

**Key words:** Scientific school, practices, P. Bourdieu, scientific capital, the field of science.